

# Güvenlik, Toprak, Nüfus<sup>1</sup>

Şükran Gölbaşı, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi,  
e-posta: sgolbasi@gmail.com

## Michel Foucault ve İktidarın Jeneolojisi

Michel Foucault, felsefe, psikoloji ve psikopatoloji alanında eğitim almış ve çok geniş bir alana yayılan konularda çalışmalar yapmıştır. Fransız filozof, 1984 yılında, 58 yaşında öldüğünde, 20. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul ediliyordu. “Güvenlik, Toprak ve Nüfus” adıyla 2014 yılında Türkçeye kazandırılan Foucault’un bu kitabı, Collège de France’ta sahibi olduğu Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsünde verdiği derslerin 1977-78 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde Foucault, 11 Ocak 1978’den 5 Nisan 1978’e kadar toplam 13 ders vermiştir. Foucault, 1970 yılı Aralık ayından itibaren Haziran 1984’te ölümüne kadar bu kürsüde ders vermeye devam etmiştir. Foucault 1960’lı yıllardaki ders özetlerinde, arkeolojik yöntemi kullanarak söylemin bir bilim olarak kuruluşunu; 1970’li yıllarda, jeneoloji yöntemiyle bilim-iktidar ilişkilerini ve iktidar tiplerini incelemiştir. 1980’li yıllarda ise, sorunsallaştırmalar olarak ifade ettiği çalışmalarında, benlik teknolojileri, etik ve özgürlük konularına odaklanmıştır.

Foucault iktidarın jeneolojisini yaparken, Batı’daki hükümlerlik biçimlerinin işleyiş mekanizmalarını ortaya çıkarmak için, yönetilenin *toprak mı, insanlar mı* ya da *şeyler mi* olduğu sorusu çerçevesinde yönetilen-yöneten arasındaki ilişkilerin niteliğine bakarak antik döneme kadar belirli fenomenlerin izini sürmüştür. Çeşitli iktidar biçimlerinin arkaik formlarının, ilk hangi dönemde ve bağlamda belirdiğini tespit etmeye çalışmıştır. Bu iktidar düzeneklerinin, bir bağlamdan başka bir bağlama taşınırken değişen ve aynı kalan özelliklerine, değişmişse eğer nasıl bir değişim geçirdiğine ve günümüz bağlamına nasıl ve ne türden uyarlamalarla yerleştirildiğine bakmıştır.

Foucault, bedenleri disipline eden tekniklerle, nüfusun idare edilmesine ilişkin güvenlik tekniklerini birbirine bağlayan şeyin “norm” olduğunu ilk kez 1976’da ifade etmiştir. Bu iki teknikte, “norm”un nasıl oluşturulduğu arasındaki farka dikkat çekmiştir. Bedenleri disipline etmede kullanılan norm, idealize edilen, olması gereken bir şey olarak ortaya konurken, güvenliğin normu bir fenomenin istatistik-i bilgisinden çıkarılan değişken normdur. Burada, savaş ve strateji modelinden ayrılan Foucault’un incelemeleri, giderek yönetim kavramının tarihini incelemeye yönelmiştir.

Foucault 1978'deki derslerini, "yönetimsellik" adını verdiği bu yeni iktidar tekniğini incelemeye ayırmıştır. Bu derslerinde, üç farklı iktidar teknolojisini, ilk belirledikleri ve baskın paradigma haline geçtikleri dönemlerdeki şehir tasarımı, tahıl (azlığın yönetimi) ve salgın hastalıkların yönetimi üzerinden örnekleyerek ayırıştırır. Her bir iktidarın kullandığı düzeneklerin, bu derslerde belirgin bir biçimde diğerlerinden ayırıştırıldığını görüyoruz. Özellikle işleyiş mekanizmaları konusunda, önceki ders özetlerinde müphem kalan disiplinci ve düzenleyici mekanizmaların arasındaki hattın bu derslerde kalınca çekildiğini, bu iki iktidarın azlık ve salgınlara müdahale konusunda çok farklı düzenekleri çalıştırdıklarını ve birbirlerinden çok farklı mekânsal düzenleri hayata geçirdiklerini görüyoruz.

"Güvenlik, Toprak ve Nüfus" başlığı altında derlenen ders özetlerinin, yönetimselliğin öncü kavramlaştırılmalarından olduğu söylenebilir. 1978'de küreselleşme ideolojisinin guruları, neo-liberal düzeni meşrulaştırmak için dünyayı turlamaya henüz çıkmışken, Foucault bu derslerde, neo-liberal iktidarın işleyiş düzeneklerini çarpıcı örneklerle ortaya koymuştur. Foucault'un bu kitapta yaptığı iki önemli ayırıştırımdan söz edebiliriz: Birincisi, azlık (kıtlık değil), salgın hastalıklar ve kent mimarileri üzerinden farklı iktidar düzeneklerinin ayırıştırılmasıdır. İkincisi ise bu iktidar formlarının ilk örneklerinin belirttiği zamanlara gidilerek güçlü metaforlar üzerinden bu iktidarların mantıklarının ve mekanizmalarının işleyişinin ayırıştırılmasıdır. Foucault'un ayrıntılı tarihi analizlere girdiği bu kitabının, ana başlıkları üzerinden incelenmesinin yanı sıra, derslerin tamamı boyunca yayılmış bu üç fenomenin analizleri üzerinden gidilerek değerlendirilmesi yeğlenmiştir.

### **Hırsızlık Üzerinden İktidarın Çözümlemesi**

Foucault, Collège de France'ta 11 Ocak 1978 tarihindeki dönemin ilk dersine, üç farklı iktidar biçiminin ceza uygulama anlayışını hırsızlık üzerinden örneklemekle başlar. İlk ele aldığı iktidar biçimi, yasa ve yasaklar koyan ve bunu çiğneyenleri cezalandıran hükümler iktidardır. Bu, daha hırsız çalmadan tedbirini alan, cezasını önceden belirleyen iktidardır. İkincisi disiplinci iktidardır. Bu iktidar, ıslah etme, ahlaklaştırma ve zorunlu çalıştırma benzeri tekniklerle suçluyu bir dizi kurumla çevreleyerek onların kuralları ve normlarıyla suç işleyen bireyi dönüştürmeyi hedefleyen iktidardır. Üçüncüsü, Foucault'un bu dönem derslerde çözümlemeye çalıştığı güvenlik düzenekleridir. Hırsızlık fenomeni karşısında güvenlik düzeneklerinin tepkileri, hırsızlığın olası bir dizi olayın bir parçası olarak bir masraf hesabına dâhil edilmesidir. Bu hesap, toplumsal maliyet ve kaçırılan fırsatlar açısından değerlendirmek suretiyle yapılır. İstatistikler ve ölçümler sonucu, hırsızlığın bir dağılım eğrisi çıkarılır. Bu eğriden, bir normal çıkarılır ve değerlendirmeler sonucu bu normalden de bir norm çıkarılır. Burada amaç, cezalandırmanın maliyeti üzerinden yapılan hesaplamalarla suçun ortadan

kaldırılması değil, toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilebilir sınırları içinde korunmasıdır.

### **Cüzam, Veba ve Çiçek Hastalıkları Üzerinden İktidarın Çözülmesi**

Salgın hastalıklara müdahale tarzına göre, iktidar paradigmalardaki farklılaşmaya bakacak olursak; cüzamlılar kentin dışına çıkarılarak tecrit edilirken, vebalılar karantinaya alındığını, çiçek hastalığına yakalananların ise aşılındığını görüyoruz. Cüzamlıların toplumdan tecrit edilmesi, 16. yüzyıla kadar olan dönemin bir uygulamasıdır ve meşruiyetini yasalardan olduğu kadar din ve ritüellerden almaktadır. Bu uygulama, bir yasa koymak, insanlara neleri yapmaması gerektiğini söylemek ve buna uymayanları cezalandırmak biçiminde işleyen hükümler iktidarın bir müdahale tarzıdır. Bir dışlama pratiğidir.

Oysa 16. ve 17. yüzyılın salgını olan vebada mekanizma tersine işlemektedir, hastanın bulunduğu mekân kendi üstüne kapatılmaktadır. Vebaya ilişkin nizamnameler, farklı amaç ve araçlara sahiptir. Bu disiplinci bir anlayıştır. Bu anlayışta, bir dizi, tıbbi, psikolojik, polisiye tekniğin devreye girerek suçlunun teşhisi, tedavisi, gözetim altında tutularak normalleştirilmesi söz konusuydu. Disiplin, hükümler iktidardan farklı olarak, insanlara neleri yapmaması gerektiğini değil de neleri yapması gerektiğini söyleyen bir iktidar tipidir. Bir kapatma pratiğidir.

Foucault, salgınlara müdahaleye üçüncü örnek olarak, çiçek hastalığını ve 18. yüzyılda ortaya çıkan aşılama pratiğini verir. Burada sorun, bir yasa ve disiplin dayatmaktan çok, fenomenlerin belli marjlar içinde kontrol altında tutulmasıdır. Burada güvenlik mekanizmasının, kendi müdahale araçlarına yasa ve disiplinin araçlarını da katarak bir yönetme pratiği biçiminde geliştiği görülmektedir. Bu üç hastalığa müdahale biçiminden yola çıkan Foucault, çiçek salgınında belirlemekte olanın genel bir iktidar ekonomisi olup olmadığını ve gerçek anlamda bir güvenlik toplumundan söz edip edemeyeceğimizi anlamak için güvenlik teknolojilerinin tarihini çıkartmaya soyunur. Bunu, güvenlik teknolojilerinin dört özelliği üzerinden yapmaya çalışır. Bunlar; güvenlik mekânları, rastlantısal olanın nasıl ele alındığı, güvenliğe özgü normalleştirimin nasıl yapıldığı ve nüfusun ortaya çıkışıdır.

### **Kent Düzenlemeleri Üzerinden İktidar Çözülmesi**

Foucault, güvenlik mekânları bağlamında, farklı iktidar anlayışlarının kent düzenlemelerine bakar ve hükümlerliliğin bir *toprak* üzerinde uygulanan iktidar olduğunu gösterir. Meşruiyetini yasalardan alan ve yasaklarla uygulanan bu iktidar türünde, mekân düzeni, bir başkent kurmak ve tebaasını bu başkent çevresinde konumlandırmak biçimindedir. Foucault, hükümler iktidarın

mekânsal tezahürüne, 17. yüzyılda Branderburg hükümrânının başmühendisi Le Maitre'ye yaptırdığı kent planlamasını örnek olarak verir. Kentin toprağın tam ortasında dairesel mimarisi, hükümrân iktidarın sorunsuzca işlemlerini hedefliyor görünmektedir.

18. yüzyılda, hükümrânlık paradigmasından disiplin paradigmasına geçiş, bir dizi mekânsal düzenleme ile kendini göstermiş, nüfus iktidarın gereksinimleri doğrultusunda, belli şemalara göre hiyerarşik ve işlevsel olarak yeniden mekânlara dağıtımına tabi tutulmuştur. Foucault disiplinci iktidar anlayışının kent tasarımına, 17. yüzyılda Fransa'da sıfırdan inşa edilen Richelieu şehrini örnek verir. Richelieu, merkezden çevreye doğru gittikçe küçülen iç içe geçmiş dikdörtgenlere bölünen askeri kamp disiplini formunda inşa edilmiştir. Foucault'ya göre bu düzenleme, içinde iktidar ilişkilerinin iletişiminin, hiyerarşinin ve ticaretin işlevsel kılınması gibi üç ilkeyi temel alarak inşa edilmiş yapay bir mekândır.

19. yüzyılın başından itibaren, sanayileşme ivme kazanmış, kapitalizmin yedek işgücü ihtiyacı nedeniyle daha önce çeşitli disiplin kurumlarına kapatılmış olan nüfusun çalışabilecek olanları dışarı çıkarılmıştır (Rigel vd., 2003). Bunun üzerine, disiplinler iktidarın yarattığı şehir düzeni, dolaşımın artmasının etkisiyle bozulmuştur. İşsiz, aylak ve dilencilerin doluşmasıyla ve bu çokluğun yönetimiyle baş edemeyen toplumda yeniden bir paradigma kayması yaşanmış ve kent, ekonomi ve sağlık konusunda yeni düzenlemeler gerekli olmuştur. Foucault'un şehir düzeni için verdiği üçüncü örnek, bir tasarım değil 18. yüzyıldaki şehirlerin gerçek düzenlemeleri üzerinedir. Foucault, güvenlik paradigmasının şehir düzenine, Nantes'i örnek verir. Güvenlik paradigması, bir dizi veri üzerinden çalışmaktadır, fakat bu veriler ideal bir kent yakalamak amacı gütmeyiz. Güvenlikte iyi bir şehir düzenlemesi demek, hiçbir zaman tümüyle ortadan kaldırılamayacak olumlu ve olumsuz pek çok işlevi olasılık hesaplarına göre idare edilebilir kılmaktır. Yani güvenlik, hareket eden öğelerin belirsiz dizilerini, ucu açık ve ancak bir olasılık tahmini üzerinden idare etmektedir.

### **Şeylerin Düzeni Olarak Yönetim**

Güvenlik, olası öğeler ve olaylar dizisinden hareketle bir ortam oluşturmaya çalışır. Ortam, nehirler, bataklıklar, tepeler gibi doğal veriler ve evlerin, bireylerin bir arada olması gibi yapay veriler bütünüdür ve bu öğeler arasında neden-sonuç döngüsü kuran öğedir. Güvenlikte yönetilen, toprak ya da onun üzerinde yaşayan insanlar değil ortamdır (şeyler de denilebilir). Ortama politik ve ekonomik müdahalelerle hükümetler, şeylerin akışını ve insan türünü değiştirebilirler. Foucault, bunu ortama hitap eden bir politik tekniğin doğuşunun habercisi olarak işaret etmiştir.

Burada, önemli ayırıcı unsurlardan biri, tebaa ve halk kavramlarının nüfus kavramı ile yer değiştirmesidir. Nüfus, artık hukuki bir özne olarak görülmez. Fizyokratların nüfusu ele alışları, insanın bir tür olarak ele alınıp, birtakım demografik verilerinin istatistikleri üzerinden ona kitlesel müdahale etmenin yolunu açıyordu. Foucault, Fizyokratların nüfus çözümlerinin, nüfus üzerinde rol oynayan şeylere hesaplı çabalarla hâkim olmak suretiyle değiştirilebileceğini gösterdiği noktada ilginç hale geldiğini belirtmiştir. 18. yüzyıl teorisyenlerine göre, bunun yolu arzuları yönetmekten geçmektedir. Güvenlik olarak adlandırılan yeni paradigmanın ayırt edici özelliği, risk hesapları üzerinden yığınların yönetimidir. Güvenlik, normallığı hesap etmekle başlamakta, değişen koşullara göre sürekli yenilenen normallik eğrisine göre, her defasında yeni normlar belirlenmektedir. Normal olarak tanımlananlar, *bir takım değerlerden bağımsız olarak* bu eğrinin ortalarına düşenlerdir, kullanılan teknik, kısıtlayıp denetlemek yerine, güce karşı gücü devreye sokmaktır.

Güvenliğin bir diğer özelliği, hayatı düzenleyip korumak yerine, her an değişebilen risklere göre nüfusun bir kısmının yok olmasına göz yummaktır. Bir gücü diğer bir güçle dengeleme anlayışı, nüfusun belirli bir kısmını gözden çıkarmayı gerektirmektedir. Neyin, ne zaman tehdit oluşturacağı, bütünüyle konjonktüre bağlı olduğundan, tehlikenin nereden, ne zaman geleceğini bilemeyen insanlar, güvenlikleri için özgürlüklerinin yok edilmesine kendi arzuları ile razı olmaktadır. Güvenlikte, disiplin toplumunda olduğu gibi bir normalleştirme söz konusu değildir. Anomalilerin (örneğin işsizlik) bilerek ve isteyerek körüklenmesi, güçleri birbirini dengelemeye bırakan neo-liberal piyasanın işleyişinin bir parçasıdır.

### **Tahıl Sorunu Üzerinden İktidar Çözümlemesi**

Foucault'un iktidar paradigmasını ayırttırırken kullandığı bir başka örnek, azlık sorununa müdahale tarzıdır. Azlık sorununu çözmek için, 17. yüzyıl başından 18. yüzyıla kadar kullanılan ekonomi idaresinin teknikleri, yasaklama ve kısıtlamalardır. Yasa ve disiplinin işleyiş özelliği, iktidarını işleteceği mekânı kapatma, merkezleştirme, sınırlarını belirlemektir. Tahıl polisi de böyle yapmıştır; piyasanın mekânını merkeze alarak, kapatıp sıkıştırmak suretiyle korumuştur. Güvenlik düzeneği ise, bunların tersine şeyleri oluşuna, yani yapmaya bırakmaktır. Bunun üzerine, hukuki ve disiplinci iktidarın yasak ve sınırlamaları kaldırılmıştır. Azlık çözülmüş, fakat ortaya başka bir durum çıkmıştır. Bu yeni durum, bir dizi insan için ve bir dizi piyasa için, pahalılık, zorluk, açlık ve hatta ölümlerle sonuçlanabilecektir. Bireyleri öldüren azlık, ortadan kalkmayacak, sadece yekpare (genel anlamda) bir azlık, yani bir musibet önlenecektir.

## Güvenlik Düzeneklerinin Arkaik Formları

Hükümetin ekonomik-politik eyleminin hedefi nüfustur. Halk yerine geçen nüfus kavramı, önceki dönemlerin politik öznesi ile eşdeğer değildir artık. Halk, nüfusun bu şekilde regülasyonuna direnen, bu düzenekten kendini geri çeken şeydir, o hak talep ettiği için yeni paradigmada sistemin işleyişini bozan şeydir. Güvenlik düzenekleri sürekli genişleme eğilimindedir ve merkezden kaçar. Mevcut düzeneklere sürekli yenileri ilave olur; üretici, tüketici, ithalatçı ve ihracatçıların yapıp etme biçimleri, dünya piyasası vb. dâhil olur. Burada söz konusu olan örgütlemektir, döngülerin giderek genişlemesine izin vermektir. Disiplin, tedbirler koyarken, güvenlik gerçekliğin içinde çalışır, gerçekliğin öğelerini birbirine karşı harekete geçirir. *Yapmaya bırakmak*, bir gerçekliği, kendi yolunda gitmesine, kendi yasaları, mekanizmaları ve ilkeleri uyarınca kendi yatağında akmasına bırakmaktır. Foucault, güvenlik iktidarının düzeneklerinin ilk görüldükleri tarihin izini sürerken üç metaforla karşılaşır. Bunlar pastör (çoban) metaforu, gemi metaforu ve dokumacı metaforudur.

### *Gemi Metaforu: Şeylerin Yönetimi*

1 Şubat 1978 dersinde Foucault, Machiavelli'nin Prens'i ile gemi metaforunu karşılaştırır. 16. yüzyılda "yönetim" sorunu ile başlar bu ders. Yönetim pratiklerinin (kendinin yönetimi, ruhların yönetimi, çocukların yönetimi vb.) çokluğunun yarattığı literatürün karşısına, Devlet yönetimine dair özgül olanı ayırt etmek için Machiavelli'nin Prens'i'ni koyar. Machiavelli karşıtı literatürün tarihsel uzantısını ise, La Perriere'nin metninde bulur. Machiavelli'nin Prens'inde iktidar, toprak ve dolayısıyla onun üzerinde yaşayan tebaa üzerinde kurulurken La Perriere'nin metninde ise yönetilen şeyler üzerinde işletilir: La Perriere'de yönetimin amacı, şeyleri bir amaca göre düzenlemektir. Bu anlayış, diğer iki iktidar tarzından farklı olarak yönetselliğin düzeneklerini kullanıyor görünmektedir. La Perriere'nin metnindeki ereksellik, çoğuldur. Yönetim, şeyleri amaçlarına ulaştıracak düzenlemeler yapmaktır, amaçlara ulaşmak için çeşitli araçlardan yararlanmaktır. Burada iki şeye dikkat çeker Foucault, hükümlerliliğin amacı kendisindedir ve amacına ulaşmasını sağlayan şey ise yasalardır. Yönetimin amacı, yönlendirdiği şeylerdedir, araçları da süreçlerini mükemmelleştirecek taktiklerdir.

Burada, yönetimin amaçlarını yasa yoluyla gerçekleştiremeyeceği izleğini görüyoruz. Tüm 17. yüzyıla hâkim olan bu izlek, 18. yüzyılda fizyokratların metinlerinde yeniden tezahür etmiştir. Foucault, La Perriere'in metninde iki metafora dikkat çeker; birisi *arının kovana hükmederken iğneye ihtiyaç duymaması* metaforu, ikincisi *aile babası* metaforudur. Yani yönetimin, hükümlerlik iktidarda olduğu gibi öldürme araçlarına ihtiyacı yoktur ve hizmetle

yükümlüdür. Foucault, belirlemekte olan bu yeni iktidar türünü “yönetimsellik” olarak adlandırır, bu diğer iki iktidarı da içerimleyen ve güvenlik düzenekleri vasıtasıyla işleyen bir iktidar tarzıdır.

Foucault, 8 Şubat 1978’den itibaren izleyen dört derste, yönetimselliğin arkaik modeli olarak pastoralliğin ortaya çıkışını anlatır. 13., 14. ve 15. yüzyıllarda *yönetmek* kelimesi, insanların yönetilmesine gönderme yapmaktadır. Bu kelime ancak, 16. ve 17. yüzyıllarda politik bir anlam kazanmaya başlar. Oysa kral Oidipus’daki gemi metaforuna bakıldığında, anlatılan, insanların değil bir şehrin yönetimidir. Yani, insanların yönetimi, eski Yunan ve Roma’ya ait bir şey değildir.

### *Pastoral İktidar*

İnsanların yönetimi fikrinin kökleri Doğu’dadır; Mısır, Asur, Mezopotamya ve İbrani metinlerindedir. Kral, insanların çobanıdır ve insanlar ona Tanrı’nın emanetidir. Çoban iktidarını, bir sürü üzerinde uygular. Yunan tanrısı ise toprakla ilgilidir, surların içindedir. Oysa İbrani tanrısı, hareket halindedir, hareketli çokluk üzerinde iktidarını uygular. Pastoral iktidar, iyilik yapma üzerine kuruludur, özü sürünün selametidir, geçimle ilgilidir, bir bakım iktidarındır, sürünün üyelerine tek tek ihtimamı gerektirir. Çoban sürü için kendini feda edebilir, aynı şekilde bir koyun için de sürüyü feda edebilir. Burada, pastoral iktidarın erekselliği ortaya çıkmaktadır, üzerinde uygulandığı insanları bir amaca götürür. Bu, Yunan şehirleri ve Roma için yabancı bir iktidardır. Hıristiyan Kilisesi, daha sonra bu iktidarın düzeneklerini Roma imparatorluğu içinde örgütleyecektir.

### *Dokumacı Metaforu*

Yunan düşüncesinde ve edebiyatında çoban-sürü ilişkilerine Platon’un metinlerinde rastlanır. Foucault 15 Şubat 1978 dersinde, Platon’un ‘Kritias’, ‘Devlet’, ‘Yasalar’ ve ‘Devlet Adamı’ metinlerinde bu metaforu kullandığından bahseder. Politik olmayan birçok işlevin ortaya çıkması, çoban/pastör modelinin yerini “dokumacı” metaforuna bırakmasına neden olmuş görünmektedir. Politikacı, dokumacıdır, dokumayı yapabilmesi için, yünün kırılmış, ipin eğrilmiş ve daha pek çok şeyin önceden ayarlanmış olması gerekir. Politikacının rolü, birçok farklı öğeleri, mizaçları ve işleri birbirine bağlamaktır. Platon şunu demek ister, bir politikacı çoban değildir, o tek tek ayrıntılarla uğraşamaz. Çoban rolü, ancak bu ayrıntılarla uğraşanlara atfedilebilir, yani insanlar hastalandığında onu iyileştiren doktora, ekmeğini yapan fırıncıya, çiftçiye, öğretmene, kısaca kralın yardımcılarına atfen çoban nitelemesi kullanılabilir.

### *Hristiyan Pastoralliği*

Pastoral iktidarı, Batı toplumları ile tanıştıran kilisedir. Devlet iktidarı içine yerleşen pastoral iktidar, kilisenin kendi iktidarını bedenler üzerinde kabul

ettirmek için dönüştürdüğü pastoral iktidardır. Batı toplumlarında önceden var olmayan bir dizi teknik ve usul, pastoral iktidarla birlikte toplumsal yaşama sokulmuştur. 22 Şubat 1978 dersi Hıristiyan pastorallığının özgüllüğü üzerinedir. Pastorallik “selamet”, “yasa” ve “hakikat” ve “vicdan idaresi” ile ilgilidir. Pastorallığın bu dört ilkesi, Hıristiyan pastorallığında hayli farklılaşarak Batı’ya taşınmıştır. Hıristiyan pastorallığında vicdan idaresi ise, antik dönemdekinden farklı olarak zorunlu, sürekli ve hayatın her alanını kapsayıcıdır, mutlak itaatle ilgilidir. Bu anlamda, Foucault bunun Batı’nın bütün özneleştirme usullerinin tarihi olduğunu, modern öznenin inşası sürecinin ve yönetimselliğin tipik öncülü olduğunu ifade eder.

### **Tutum İsyanları**

Foucault 1 Mart 1978 dersinde ‘tutum isyanlarını’ ele alır. Tutum isyanları, insanların gündelik hayatlarının ayrıntılarının kilise tarafından yönlendirilmesine karşı çıkışlardır. Bu “karşı-tutumlar”, çileciliğin kimi formları, cemaatler, mistik pratik, kutsal kitap ve eskatolojik inanış olarak beş farklı formda örgütlenmiştir. Foucault’a göre, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişen yönetimselliğin temelinde işte bu, tutumları yönlendirme ve karşı-tutumlar geleneğinin izleri vardır.

16. yüzyılda, ruhların pastoral yönetiminden insanların politik yönetimine geçişte, hem dinî pastorallığın alanının genişlediğini ve daha müdahaleci hale geldiğini hem de insanların tutumlarını yönetmeyi içselleştirdiğini görüyoruz. Foucault 8 Mart dersinde, tutum yönlendirme ve yönetimsellik ile ilgili tekniklerin devlet aklına eklenmesini ele almıştır. Foucault bu derste, Akınalı Thomas’ın, Botero’nun, Chemitz’in, Machiavelli’nin ve Bossuet’in kavramlaştırmalarından hareketle, devletin hangi anda, hangi koşullar ve biçim altında insanların bilinçli pratiklerinin içinde programlanmaya ve gelişmeye başladığını sorgular. Sorun, hangi andan itibaren devletin insanlar tarafından çağrıldığı, istendiği, analiz nesnesi haline geldiği, ne zamandan itibaren ondan çekinildiği, nefret edildiğidir.

### **Devlet Aklı**

15 Mart 1978 dersinde Foucault, yönetsel aklın, nasıl bir düşünme, akıl yürütme ve hesaplama biçimine yol açtığını göstermeye çalışmıştır. Devlet aklının pastorallikten farkını ve 17. yüzyıldaki devlet aklı sorununu; darbe ve şiddet, itaat ve başkaldırı, hakikat sorununun aldığı yeni biçim, istatistik ve nüfus konuları bağlamında ele almıştır. Bu tanıma göre, devlet aklının devletten başka hiçbir ereği yoktur. İnsanlara devletin dışında hiçbir şey vaat etmez. Devlet aklı, bir köken ya da nihai durum ortaya koymaz, ucu açık bir tarihselliğin içine hapseder insanları.

17. yüzyıla gelindiğinde devlet aklında selamet, pastoral iktidarda olduğundan farklı olarak herkesin selameti değil devletin selametidir. Devletin selameti için insanlar kendini feda etmelidir. Burada, sürekli bir devlet güvenliği sorunu üzerinden, darbenin, devlet şiddetinin ve devlet suçunun meşrulaştırıldığını görüyoruz. Devletin selameti, her türlü başka şeyden daha önemlidir. Politika, artık bir yasa sistemi dâhilinde değil, zarurete tabi olarak işleyen bir şeydir. Burada devlet akı, yasalar uyarınca komuta eden değil, yasalara komuta eden bir şeydir. Zaruret hâsıl olduğunda devlet akı, darbe, şiddet ve devlet suçunu meşru kabul etmektedir. O yasalar çerçevesinde işleyen değil, yasaları o anki haline göre kendine uyduran bir akıldır.

17. yüzyıl devlet aklında, ayaklanmaların sebepleri ve önlenmesi konusunda Foucault, Machiavelli ve Bacon'un kavramlaştırmalarındaki farka dikkat çeker. Machiavelli'ye göre sorun, prens ve onun içteki ve dıştaki rakipleri arasındadır. Bacon'da ise yönetim, halkı idare etmek olduğuna göre sorun da halktır, bu durumda devrime karşı çözüm, ekonomiden ve halkın kanaatlerini değiştirmekten geçer. 17. yüzyıl devlet aklında, hakikat meselesi, yasaları bilmek değil devletin bekasına olanak tanıyan şeyleri bilmektir. Bu şeylerin bilgisi istatistiktir, istatistik o zamanki haliyle devletin bilgisi demektir. Burada, devletin bu bilgileri, kamunun kanaatlerini yönlendirme-değiştirme için kullanması anlamında hakikat politikaları devreye girer. Bu bağlamda, idari aygıt, gizlilik unsuru ve nüfus öğeleri ortaya çıkar. Devletin ereği kendisidir, mutlu edilmesi ve refah içinde yaşatılması gereken nüfus değil, devletin kendisidir. Nüfus, kanaatlerine müdahale edilen kamudur. Devlet akı, devletin kendisiyle kurduğu bir ilişkidir.

22 Mart 1978 dersinde Foucault, yönetsel aklın (politikanın) işleyişini ele alır. Devlet, yönetsel akla komuta eden verili kurumlar bütünü, akılsal olarak ve zaruretlere takip ederek yönetebilmeyi sağlayan şey olarak tanımlanmıştır. Plazzo'ya göre devlet akı, devleti değişmez bir durumda tutmayı mümkün kılan şeydir. İlk kuramcılardan Botero'ya göre devlet akı, devletlerin oluşmasının, bekasının, sağlanmasının ve yükselmesinin araçlarının mükemmel bilgisidir. 16. yüzyıl yazarlarının devlet aklından anladıkları, devleti devrimlere karşı korumaktır. Devrimlere karşı önerdikleri bir tür yönetim sanatı ve akılsallıktır, oysa Platon'un muhtemel bir çöküşe karşı önerdiği, yasalar ve erdemli yargıçlar idi.

### **Yönetsel Akıl**

Devlet akı ile birlikte, yasalarını ve ereklerini kendinden alan devletler çoğulluğundan oluşan bir dünya, açık bir zaman ve çoğul bir mekânsallık belirmeye başlamıştır. Ortaçağ boyunca hâkim olan iki büyük evrenselliğin

yani kilise ve imparatorluğun Westphalia Antlaşması ile ortadan kalkması sonucu, devletlerin 'yükseltimesi-geliştirilmesi' sorunu devletin bir rekabet alanında kendini ortaya koyması anlamına gelmektedir. Yani yeni yönetsel akıl, devletin olduğu gibi korunması yerine bir kuvvetler dinamiğinin geliştirilmesini emretmektedir. Bunun için iki büyük düzenek kurulmuştur. Bunlar, diplomatik düzenek ve askeri düzenekle polis düzeneğidir. Devletlerin karşılıklı güçlerini sınırlayan bir güvenlik sistemi ortaya çıkmıştır, bunun hedefi Avrupa'nın dengesidir. Avrupa dengesi, içlerinde en güçlü olan devletin birlik içindeki diğerlerinin üstünde üstünlük kuramayacağı ve dünyanın geri kalanıyla kolonizasyon ilişkileri içinde olacağı bir devletler aristokrasisidir. Bu dengeyi kuracak olan devlet aklının araçları, savaş, diplomasi ve sürekli bir askeri düzeneğin oluşumudur.

29 Mart 1978 dersi, esas olarak yönetim sanatının devreye soktuğu iki büyük politik teknolojiden ikincisi olan 'polis' konusuna ayrılmıştır. Bu derste, polis kelimesinin 16. yüzyıla kadar olan geleneksel anlamları, 17. ve 18. yüzyıldaki anlamı, Avrupa dengesi sistemiyle arasındaki ilişki ve polisin ilgi nesnelere incelenmiştir. 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılda yönetim, bir öze sadık kalmak değil, bir rekabet alanı içerisinde kuvvet ilişkilerini manipüle etmek, baki kılmak dağıtmak ve kurmaktır. Foucault bunu büyük modernlik eşliği olarak nitelemiştir.

5 Nisan 1978 dersinde, 18. yüzyılda beliren yeni polis anlayışı, polisten nüfus sorununun kopmasıyla ekonomi politişin doğuşu ve devlet aklının dönüşümleri ele alınır. Polis pratiğine, şehre dair nesnelere, piyasa meseleleri, olayların kontrolü ve bastırılması için silahlı kuvvetler eklenmiştir. Avrupa dengesini sağlamanın araçları da diplomatik ve askeri aygıtlar olarak belirlemiştir. 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında, polis pratiklerinin unsurları, ticaret, şehir, tüzük ve disiplindir. Polis yargıya dâhil değildir, hükümlerinin doğrudan uyguladığı bir yönetsellik, hukuk kurallarına uymak zorunda kalmayan sürekli bir darbe halidir. Bu sürekli darbe halinin araçları, yönetmelikler, yasaklar, tüzükler ve emirlerdir.

Bu yeni düzende (yönetsellik) tüzükler, düzeni istenen yöne sevk etme gücüne sahip değildir. Bu ilk kopuştur. Şeylerin akışını değiştirmeye kalkışmak, onları daha beter bozabilir. Şeylerin akışının kendiliğinden bir regülasyonu vardır. Bir başka kopuş, Devletin çıkarların düzenleyicisi olarak ortaya çıkmasıdır. Yönetselliğin 17. yüzyılda ortaya çıkışından bir yüzyıl sonra, yeni bir yönetsellik doğmuştur. Politikacıların yarattığı yönetsellik polisi doğurmuştu, ekonomistlerin yarattığı yeni yönetsellik ise sivil toplumu doğurmuştu. "Sivil toplum" devletin karşıtı olan şeydir. Bu yeni yönetselliğin öncekinden ayrıldığı birinci noktadır.

18. yüzyılın bu yeni yönetimselliğinde devlet, sivil toplumdan ve onun idaresinden sorumludur. Devletin bilmesi gereken, diplomatik hesaplar değil, doğal süreçlerin bilgisidir, yani bilimsel bilgidir. İktidarla bilme arasındaki, yönetimle bilim arasındaki ilişkinin özgül bir biçimi ortaya çıkmıştır. Yönetim ve bilim iki ayrı kutba ayrılmıştır. Kararlarını bilimsel verilere dayandıran ekonomi, yönetim tarafından ciddiye alınmayı talep eder. Bu ikinci ayrışma noktasıdır. Üçüncü ayrışma noktası, nüfusun kendine içkin doğallığıdır. Doğal fenomenlerden oluşan nüfusun kendi iç regülasyonları vardır, onlara yasak, tüzük işlemez, devlet bunları takip etmelidir. Devletin yeni müdahale araçları olarak, toplumu doğallığı içinde ele alan yeni bilim alanları doğmuştur. Dördüncü ayrışma noktası, bir yanda nüfusun ve ekonominin doğal akışı içinde idaresini mümkün kılan bir dizi düzenek, öte yanda bu doğal akışın raydan çıkmasını ve olası sapmaları önlemek için güvenlik düzeneklerinin ayrışmasıdır.

### **Yönetimsellikte Polis ve Karşı Tutumlar**

17. yüzyıldaki bütünlüklü polis anlayışından farklı olarak polis, bugünkü modern negatif ve marjinal anlamına kavuşur. 17. yüzyıldaki polis projesi çözümlenerek dört öğeye ayrılır; ekonomi, nüfusun idaresi, özgürlüklerin korunması ve hukuku. Bu öğeler farklı aygıtların yönetim alanına girer. Ekonomi ve nüfusun idaresi bilimin alanı içine girerken, güvenlik sağlayıcı araçlar ise adli düzenek, polis düzeneği, diplomasi ve askeri düzenek olarak örgütlenmişlerdir.

18. yüzyıldan itibaren modern yönetimsellikte devlet aklının temel taleplerini reddeden bir dizi karşı tutumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet aklına karşı toplumu, hataya/körleşmeye karşı ekonomik hakikati, özel çıkara karşı herkesin çıkarını, tehlikeye karşı güvenliği, tüzüğe karşı özgürlüğü savunan bu karşı tutumlar, yeni yönetimsellikte aynı öğeleri mesele edinmiştir. Yeni yönetimsellikte iki önemli karşı tutumdan biri 'tarihin sonu', ikincisi ise 'devrim hakkı'dır. Sivil toplumun devleti yeneceği yönündeki yeni eskatoloji, bir gün tarihin sonu olmasa da politikanın ve devletin sonunun geleceğini savunmuştur. İkincisi, nüfusun devletle arasındaki tüm itaat bağlarını keserek kendi doğasının yasalarını dayatması yani bir karşı ayaklanma, bir devrimdir. Yani, kendisine, ne istediğine, ne yapması gerektiğine dair kendi hakikatini elinde tutan toplum fikridir.

### **Sonuç Olarak**

Foucault'un, bu kitapta derlenen ders özetleri, günümüzde yürürlükte olan yeni liberal paradigmanın iktidar tarzının ve iktidarını hayata geçirmede kullandığı düzeneklerin ilk kavramlaştırıldığı metinler olması anlamında kıymetlidir. Bu ders özetleri, yönetimselliğin arkaik formlarının ilk ne zaman ve hangi bağlamda belirdiğini, antik çağlara kadar uzanan metinler ve çoklu

fenomenlerin dönüşümleri üzerinden yüzyıllar arasında bağlantılar kurarak özgün bir yöntemle çözümlenmeye çalışan önemli disiplinler arası metinlerdir. Foucault, bu metinlerde, bütün ders özetlerinde izini sürdüğü, daha önceki derslerinde kimi noktaları müphem kalan çeşitli iktidar tipleri arasında kuvvetli bir ayırıştırma yapmıştır.

Bu ayırıştırma hareketle, 'hükümler iktidar', bir toprağın sınırları içinde, 'disiplinci iktidar' bireylerin bedenleri üzerinde uygulanırken, 'güvenlik' nüfusun bütünü üstünde uygulanmaktadır. Hükümler iktidarın üzerinde uygulandığı bir toprağın sınırları içindeki çokluk, tebaa ya da millettir. Hükümlerlik sistemi, bir kod uyarınca izin verilen ve verilmeyen şeyleri ayırıştırır ve düzen, yasaklananlardan geriye kalandır.

Disiplin ise çoklukları parçalara ayırarak bireyselleştirerek idare etmenin bir kipiştir. Disiplinci mekanizma, yasal olanın tersine, yapılması gerekenleri söyler, bunların hepsini tek tek kurala bağlar. Yasa yasaklar, disiplin buyurur, güvenlik ise her ikisinin de kimi araçlarını kullanarak gerçekliği düzenler. Yasa olması gerekenin ve olumsuzun kurgusu üzerinden çalışır. Disiplin bir gerçekliğin bütünleyicisi olarak çalışırken, güvenlik gerçekliğin içinde çalışır ve o gerçekliğin öğelerini birbirine karşı oynatır. Bu, insanların doğasını değil de şeylerin doğasını temel alan, insanların ne yapmak istediklerini, ne yaparak çıkar sağlayacağını düşünen bir insan yönetimi fikridir. Kendisini, ancak her bir bireyin özgürlüğüne dayanarak, onların regülasyonu üzerinden işleten bir iktidar fiziğidir. Foucault, bunun ideoloji olmadığını bir iktidar teknolojisi olarak okunması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tespiti, neo-liberal paradigmanın iktidar düzeneklerini meşrulaştırdığı yönünde çok şiddetli eleştirilere konu olmuştur.

Foucault, yönetsel aklın, devleti yeniden biçimlendirmesini ekonomi-politiğin doğuşu olarak tarif etmiştir. Yeni devlet aklı, hakikat yasası uyarınca işlemekte, bireyselleştirme ve totalleştirmeyi birlikte kullanmaktadır. Devletin sınırlandırılması taleplerinin, onun totalleştirici politikalarıyla bir ilgisi yoktur. Bu, devletin piyasa lehine geri çekilmesi talebidir. Dışarıda, diğer devletlere karşı gücünü korumaya ve rekabet etmeye çalışan devlet, içeride ise güçlerini arttırmaya yarayan askerî, diplomatik, güvenlik araçlarıyla dolaşımı güvenli kılmakla ilgilidir. Liberal yönetsellik, piyasanın dayattığı devlet aklıdır. Nüfusa tanınan özgürlük, sadece ticaretin ve ekonominin mekanizmalarının izin verdiği ölçüde özgür tüketim ve dolaşımdan ibarettir.

Foucault'ya göre farklı iktidar teknolojileri, birbirini izleyen zamansal bir dizgi içinde ortaya çıkmak yerine, karışık örüntüler halinde birinin ya da ötekini ağır bastığı mekanizmalar biçiminde işlemektedir, önemli olan kullanılan tekniklerin

ilk belirlediği tarihlerdir. Farklı iktidar düzeneklerinin ilk formlarının izlendiği tarihler ve bağlamlar açısından da böyle bir ayrıştırma yapılması mümkün görünmemektedir. İktidarın, yeni dönemin özelliği olan yönetsellikten bir anda en arkaik iktidar formu olan hükümlan iktidarın çıplak şiddet gösterisine kayabildiğini, Türkiye dâhil pek çok uzamda gözleyebiliyoruz. Aynı şekilde, pek çok kurumda da disiplinci iktidarla düzenleyici iktidarın ve zaman zaman sembolik şiddet kullanımı biçiminde tezahür edebilen hükümlan iktidarın iç içe geçmiş formlarını bir arada izleyebiliyoruz.

Foucault, cezayı sorunsallaştırma ve uygulama biçimimizin son on yıldır (1978’de söylendiğini dikkate alırsak 36 yıldır) *güvenlik* bağlamında biçimlendiğini ifade etmektedir. Foucault, güvenlik sorununun, hukuki-yasal ve disiplinci teknikleri yeniden canlandırdığı, dönüştürdüğü ve artırdığını ve güvenlik teknolojilerinin çoğunun bu iki iktidar teknolojisinin dönüşümünden ibaret olduğunu ileri sürmektedir.

### **Foucault’da ve Diğer Kuramcılarda Biyopolitika Kavramı**

Biyo-politika kavramı, Foucault’dan sonra, pek çok farklı güncel sorunları tartışırken, hayli geniş yelpazede sıkça kullanılan bir kavram olmuştur. Birbirinden çok farklı politik ve kuramsal duruşa sahip çevreler tarafından farklı çağrışımlarla kullanılan kavramı, kuramsal ve felsefi bağlam içinde ilk olarak bir yere oturtma çabası 2007’de Almanca olarak yayımladığı “Biyo-Politikaya Giriş” kitabı ile Lemke’den (2013: 17-18) gelmiştir. Lemke, kavramın doğalcı (hayatı politikanın temeli olarak alır) ve politist (hayatı politikanın nesnesi olarak alır) yaklaşımlarının her ikisinin de, biyo-politik süreçlerin temel boyutlarını kavramakta yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Onların yerine, Foucault’un ilişki ve tarihsel biyo-politika kavramını önermiştir.

Foucault’a göre (Foucault, 1980’den akt. Lemke, 2013) hayat, politikanın ne temeli ne de nesnesidir, hayat politikanın sınırını gösterir. Ona göre biyo-politika, insan türünün yaşamına ilişkin olguların bilgi-iktidar düzlemine girişidir. Daha sonra biyo-politika çalışmaları, Foucault’un çalışmalarını izleyen iki ana çizgi üzerinden yürümüştür. Birinci çizgideki araştırmacılar, biyo-politikanın, politik temsil ve söylemin klasik biçimlerinden nasıl ayrıştığını sorgulamışlardır. Lemke; Agamben, Negri, Hardt, Heller, Feher, Giddens ve Fassin’i bu çizgide çalışanlar kategorisinde incelemiştir (Lemke, 2013: 22). Lemke’nin kendisi de bu çizgi de görünmektedir. İkinci araştırma çizgisi ise, insan yaşamına ve bedenine erişimin ve müdahalenin, araç ve amaçlarının nasıl dönüştürüldüğünü sorgulamışlardır (Lemke, 2013: 22). Bu çizgi içinde, çok fazla konu ve duruş çeşitlenmesi görünmektedir. Bunlardan Rainbow ‘biyotoplumsallık’, Rose ‘etho-politika’, Goldscheid ‘hayatın ekonomikleşmesi’, Alman Liberaller ‘dirim politika’, Chicago

okulu ise 'insan sermayesi' konularında çalışmışlardır.

Bu kadar çok ve farklı duruş içinden, Foucault ile çeşitli konularda örtüşen ya da ayrışan araştırmacılara tek tek girmek bu kritiğin sınırlarını aşacağı için burada sadece iki önemli yankı uyandırmış itirazdan söz edeceğim. Bunlardan birincisi, Agamben'in, Foucault'un biyo-politikayı moderniteyle ilişkilendirmesine karşı çıkmasıdır ve onun antikiteden bu yana var olduğunu iddia etmesidir (Lemke, 2005). Agamben, Foucault'un biyo-politikanın temel özelliğini, yaşamın üretimi ve bireylerin özneleştirilmesi biçiminde kavramlaştırmasını ise eksik bulur; çünkü Agamben'e göre ölüm yaşam üzerine verilen bir kararsa, iktidarın yaşatma üzerine işlevi, aynı zamanda onun ölüm üzerindeki etki ve denetimi olduğunu gösterir (Agamben, 2001).

Negri ve Hardt da (2001) biyo-politika/biyo-iktidar kavramlaştırmalarında Foucault'dan ayrılırlar. Onlar kavramı, ölüm üzerinde doğrudan hâkimiyeti olan egemen iktidar biçimi için kullanılmışlardır. Biyo-politikanın, tek tek ulus-devletlerin veya uluslarüstü örgütlenmenin yönetimine bırakılamayacak bir 'imparatorluk' tarafından uygulandığını ileri sürmüşlerdir.

## Sonnot

<sup>1</sup> Foucault M (2014). Güvenlik, Toprak, Nüfus (Collège De France Dersleri). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları Sosyoloji Dizisi, 392.

## Kaynakça

Agamben G (2001). *Giorgio Agamben*. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lemke T (2005). "A Zone of Indistinction: A Critique of Giorgio Agamben's Concept of Biopolitics", *Critical Social Studies*, 7(1): 3-13.

Lemke T (2013). *Biyopolitika*. Çev. U Özmakas, İstanbul: İletişim yayınları.

Negri A ve Hardt M (2001). *İmparatorluk*. Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rigel N vd., (2003). (Haz.) *Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*. İletişim Dizisi, İstanbul: Su Yayınları.